

הסברי הפסוקים

פרשת וארא

כיתה ב'1

דברי חיזוק על גאולת מצרים. דגשים: חיזוק באמונה – כמה הגאולה קרובה, כמה ד' אוהב אותנו וחפץ לגאולנו, לא להתרגש ממצבים קשים תוך כדי הגאולה.

פסוקים אלו הם המשך לסוף פרשת שמות. ד' מבשר למשה על כך שהגאולה קרובה, יחד עם זאת ד' מדגיש למשה רבינו שלגאולה יש שלבים, כמו שנראה יש כאן 4 שלבים, וצריך סבלנות. לפעמים, בחלק משלבי הגאולה ישנם גם קשיים (כמו שאנו רואים בגאולה האחרונה, הרחבנו). **(ב)** עם ישראל מצפה לגאולה, אך המצב נהיה יותר גרוע, יש כאלו שכבר קשה להם להאמין שזו הגאולה האמיתית. **וַיִּדְבֹּר אֱלֹהִים אֶל מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲנִי ה' –** אני ד' שמקיים את ההבטחות שהבטחתי². ולכן אין לך מה לדאוג ועם ישראל יגאל.

(ג) וַאֲרָא – ואתגלה. **אֶל אֲבְרָהָם אֶל יִצְחָק וְאֶל יַעֲקֹב בְּאֶל שְׁדֵי –** דיברנו על שמות שונים של ד'. "אל שדי" מבטא את היכולת של ד' לעשות כרצונו – ד' הבטיח לאבות אך עדיין לא קיים את ההבטחה. (ראינו את פסוקי הבטחת הארץ לאבות). **וַיֹּאמֶר ה' לֹא נִדְעָתִי לָקֵם –** לא הודעת לי את השם הזה, כי זהו שם שמיוחד לגאולת מצרים. זה השם שמבטא שד' לא רק יכול אלא גם מקיים את ההבטחות.³

(ד) וְגַם – לא רק הבטחתי לאבות אלא גם כרתתי ברית. **הַקְמַתִּי –** העמדתי. **אֶת בְּרִיתִי אִתְּם לָתֵת לָקֵם אֶת אֶרֶץ כְּנָעַן אֶת אֶרֶץ מִצְרָיִם –** אשר גרו בה הם גרו.⁴ ברית זה יותר מהבטחה, כי ברית מתקיימת בסופו של דבר, ואינה תלויה במעשינו⁵.

(ה) וְגַם – עוד סיבה למה לגאול את ישראל (חוץ מהסיבה לקיים את ההבטחה ואת השבועה. ע"פ רש"י וספורנו). **אֲנִי שְׂמַעְתִּי אֶת נַאֲקַת –** זעקת ותפילות בני ישראל אשר מצרים מעבדים אתם ואֶזְכֹּר אֶת בְּרִיתִי – בזכות התפילות אני זוכר את הברית, וגואל את עם ישראל יותר מהר (ספורנו)⁶.

(ו) לָכֵן – בגלל ההבטחה, הברית והתפילה **אָמַר לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲנִי ה' –** אני מתגלה עכשיו בשם הזה, שם שמבטא את קיום ההבטחות. **וְהוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מִתַּחַת סִבְלַת מִצְרַיִם⁸ –** אתם עכשיו עובדים את המצרים ונמצאים תחתם (שהם האדונים שלכם) 1. תפסיקו לעבוד את המצרים (שזה היה בתחילת המכות, ר"ה יא:9 אוה"ח ועוד). **וְהִצַּלְתִּי אֶתְכֶם מֵעַבְדֵיהֶם –** 2. תצאו לגמרי ממצרים. **וְנָאֲלַתִּי אֶתְכֶם בְּזֵרוּעַ נְטוּיָה –** בחוזקה, היד של ד' מורמת כדי להטות את המצרים (ע"פ האבע"ז). **וּבְשִׁפְטֵימָי גְדֹלִים –** בעונשים גדולים (שד' ישפוט אותם). 3. לא רק שהם ישחררו אתכם, אלא הם גם ימותו, וזו גאולה שלמה, כי אין חשש שיחזרו וישעבדו אתכם. זה היה בקריעת ים סוף. [כ"ז בספורנו]¹⁰.

(ז) וְלִקְחֹתִי אֶתְכֶם לִי לְעָם – 4. במתן תורה, אינכם יוצאים ממצרים ונשארים לבד, אלא אתם תהיו שלי. **וְהָיִיתִי לָכֶם לֵאלֹהִים –** הזכות הכי גדולה שלנו. **וַיִּדְעָתֶם כִּי אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם הַמוֹצִיא¹¹ אֶתְכֶם מִתַּחַת סִבְלַת מִצְרַיִם –** ואז, כשתראו את המופתים המופלאים האלו, ואת האהבה הגדולה שלי אליכם, תדעו באופן ברור שאני ד' שהוצאתי אתכם (ע"פ הרמב"ן).

(ח) וְהִבֵּאתִי אֶתְכֶם אֶל הָאֶרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁאַתִּי אֶת יָדִי – נשבעתי (כאדם שמרים ידו למעלה בעת השבועה, בא"י על רש"י). **לָתֵת אֹתָהּ לְאֲבְרָהָם לְיִצְחָק וְלַיַּעֲקֹב וְנָתַתִּי אֹתָהּ לָכֶם מִדְּרָשָׁה –** ירושה, לעולמי עד. **אֲנִי ה' –** חזר 4 פעמים, להדגיש שהכל מד' ובוודאי יהיה.

(ט) וַיִּדְבֹּר מֹשֶׁה בְּן אֵל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל – אנו רואים שרק משה מדבר. כנראה שהציווי שאהרן יהיה לפה הוא רק לפעם הראשונה. **וְלֹא שְׁמַעוּ אֶל מֹשֶׁה –** לא קיבלו את דבריו. **מִקֶּצֶר רוּחַ –** מחוסר סבלנות (רמב"ן, ההיפך מאורך רוח). לעם ישראל אין סבלנות לחכות

¹ הערות הרב נחום: פרק ו', ז'. ח' יג – ט':כ"ו. בנוסף: מדרשים, אוצר מפרשי הפשט, רש"י כפשוטו.
² עיין רש"י כפשוטו. ונראה משם שעיקר פירוש אני ד' הוא נאמן! – נאמן להעניש או לתת שכר, וכאן נאמן לקיים ההבטחות. וצ"ע בתחילת דברי רש"י שאומר שנתן שכר טוב.

³ הרחבה: שם של משהו מבטא את המהות שלו (ויקרא אדם שמות), לד' יש 70 שמות. את ד' עצמו אנו לא יכולים להגדיר אלא יש המון דרכים שהוא מתגלה אלינו בדין או ברחמים. אל שדי מבטא את הכח של ד' – ד' יכול לעשות כל מה שהוא רוצה. אך זה שד' יכול זה לא מבטא כמו שד' עושה. כמו אם משהו נתקע בבית ואני אומר לו שאני יכול לפרוץ זה יפה מאוד, אך אם אני פורץ זה מראה יותר את כוחי. עוד דוגמא: יש מי שמבטיח מליון שקל לבנות את הת"ת ואין לו, יש מי שיש לו ויש מי שנתן בפועל.

⁴ תשע"ג: הילדים שאלו על הכפילות ותיצאו: הבית שלהם שגרו בה / מלמד שהיו רק גרים בארץ / אשר גרו – לשון עתיד.

⁵ הפעלה: אמרתי לילד – אתה לומד מצוין מגיע לך קרמבו. אח"כ אמרתי לו בשקט להפריע, כשהוא הפריע אמרתי לו – לא מגיע לך.

⁶ הוספה: ברש"י מבואר, ע"פ פשוטו של רש"י שיש כאן שני סוגי ברית, וכאן מדובר על ברית בין הבתרים, קשה יותר להסברה.

⁷ פתיחה: ציירתי 4 גביעים עליהם כתבתי "והוצאתי..." ובתוכם כתבתי "הפסקת השיעבוד וכו'". אפשר גם להביא קלטת עם שיר של ר' אלתר. שרנו: "והוצאתי והצלתי וגאלתי ולקחתי כפול". אלו הם 4 לשונות 4 לשונות של גאולה כפול 2.

⁸ הוספה: לכאורה ההסבר כאן הוא מתחת העבדות של מצרים. אך רש"י משום מה כותב פה שזה טורח משא מצרים, וגם האונקלוס משנה פה קצת את ההסבר וכותב "דחוק פולחן מצראי". וכמוכן אצל "לכו לסבלותיכם" לא ביארו כך. ונראה שהביאור כאן אינו פשט המילים אלא המשמעות שלהם.

⁹ שם מובא שבר"ה הפסיק השיעבוד.

¹⁰ הרחבה: משל לכלב שנשך אתי. א. הפסיק לנשוך. ב. ברחתי הביתה. ג. העיריה הרגה אותו.

¹¹ בביאור מילה זו עיין מחלוקת בברכות לח.

(כז) הם המַדְבְּרִים אֶל פְּרַעְה מֶלֶךְ מִצְרַיִם – שהולכים לדבר איתו עם כל הסכנה. **לְהוֹצִיא אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם הוּא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן** – בגלל ששניהם חשובים אותו דבר כתוב פעם את זה ראשון ופעם את זה ראשון²⁵. אף שמשנה עשה את עיקר ההוצאה אהרן גם עיקר ולכן כתבו ראשון. ואף שבעיקר אהרן דיבר משה נחשב גם עיקר. וזה כוונת רש"י ששקולים היו, שלעניין ההוצאה שניהם נחשבים עושים הכל. [כך באר ר' חיים מבריסק, וכך הוא בתורה תמימה וכן בכלי יקר].

חזרה על מינוי אהרן וציווי ד' לגאול את ישראל. דגשים: חשיבותו של משה מול פרעה כשר ושופט. ד' מאפשר גם לפרעה לחזור בתשובה ולצורך זה עושה את האותות. מטרת המכות – להודיע בעולם שד' הוא המושל והוא האלוקים של עם ישראל.

(כח) וַיְהִי בַיּוֹם דָּבַר ה' אֶל מֹשֶׁה בְּאָרֶץ מִצְרַיִם – התורה חוזרת על מה שכתוב לפני כן, שכיוון שהפסקנו בייחוס צריך לחזור²⁶

(כט) וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר אֲנִי ה' – שנאמן לקיים הבטחתו. **דַּבֵּר אֶל פְּרַעְה מֶלֶךְ מִצְרַיִם אֶת כָּל אֲשֶׁר אֲנִי דֹבֵר אֵלֶיךָ** – פסוק י"א.

(ל) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לִפְנֵי ה' הֵן אֲנִי עֶרְל שְׁפָתַיִם וְאִיךָ יִשְׁמַע אֵלֵי פְרַעְה²⁷ – פסוק י"ב. יש כאן חזרה לקראת המשך הסיפור. אלא שפסוק י"ג כתוב כאן בהרחבה:²⁸

פֶּרֶק ז' (א) וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה רְאֵה – שים ליבך לכך ש... **נִתְמַיֵּד אֱלֹהִים לְפָרַעְה** – כמו שר' שלום, מחליט עליו, ודן אותו (כ"נ כוונת רש"י²⁹). פרעה מרגיש שהוא הכי חשוב, יתברר שמשנה יותר ממנו (ע"פ המדרש). **וְאַהֲרֹן אֲחִיךָ יִהְיֶה נְבִיאָךָ** – הדובר שלך, המתורגמן שלך. שיאמר את הדברים שלך וירחיב אותם בצורה מובנת וברורה. נביא זה מלשון מדבר.

(ב) אַתָּה תְּדַבֵּר אֶת כָּל אֲשֶׁר אֲצַוְךָ – תגיד לפרעה בדיוק מה שאומר אליך, בלי תוספות והסברים. **וְאַהֲרֹן אֲחִיךָ יְדַבֵּר אֶל פְּרַעְה** – בהרחבה ובצורה מובנת. עד שהוא ישלח... **וְשַׁלַּח אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶצוֹ:**

(ג) וְאֲנִי אֶקְשֶׁה – אחזק את לב פְּרַעְה – פרעה יקבל מכות כואבות מאוד, שבדרך הגיונית היה לו לשלוח את ישראל, שהלב שלו (הרצון) יסכים, אך יהיה לו לב קשה והוא לא יסכים [כי הרי הוא לא באמת חזר בתשובה, ולא מגיע לו שד' יסלח לו. ע"פ רמב"ן וספורנו³⁰]. **וְהִרְבֵּיתִי אֶת אֲתַמִּי וְאֶת מוֹפְתֵי בְּאָרֶץ מִצְרַיִם** – אות זה סימן. [כמו אותיות א' ב'...], זה סימנים שיש ד' והוא אלוקי ישראל ואוהב אותם ודואג להם. מופת זה דבר מופלא, לא הגיוני (רמב"ן).

(ד) וְלֹא יִשְׁמַע אֲלֵכֶם פְּרַעְה – עד ש... **וְנִתְמַיֵּד אֶת יְדֵי בְּמִצְרַיִם** – אכה את מצרים בידי (אבע"ז), בכוחי – מכת בכורות וקריעת ים סוף. **וְהוֹצֵאתִי אֶת צְבָאתִי** – הקבוצה שלי, העם שלי. **אֶת עַמִּי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּשִׁפְטִים גְּדֹלִים** – אוציא אותם דרך זה שאשפוט את המצרים.

(ה) וַיִּדְעוּ מִצְרַיִם כִּי אֲנִי ה' – זאת הסיבה שהיה צריך מופתים וד' לא גאל ברגע אחד. אנו רואים שד' רוצה שגם הגויים ידעו מי ד'. בתחילה פרעה אמר "לא ידעתי את ד'" , ובסוף ידע (רש"י ע"פ). **בְּנִתְמַיֵּד** – כשאתה **אֶת יְדֵי עַל מִצְרַיִם** – איך הם ידעו? דרך זה שיראו שאני מרים את ידי בשביל להכות את מצרים (ביטוי, כמו אדם שמרים את ידו על מנת להכות כך ד' יכה את המצרים). **וְהוֹצֵאתִי אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם** – ושאני מוציא את בני". כך גם לפני 235 שנים, פרעה שהיה אז ראה שרק לו ולמשפחתו יש נגעים ולשרה לא, כך ידע שיש ד' שאוהב ודואג לבניו ולעמו.

(ו) וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן – לשון יחיד, כי הם אחד. **פָּאֲשֶׁר צִוָּה ה' אֲתָם** – שמשנה ידבר ואהרן יתרגם (ספורנו). **כֵּן עָשׂוּ** – ולא שינו שום דבר. ועשו זאת בזריזות אפילו שהם מבוגרים (ספורנו), כמו שנלמד בפסוק הבא.

(ז) וּמֹשֶׁה בֶּן שְׁמֹנִים שָׁנָה וְאַהֲרֹן בֶּן שְׁלֹשׁ וּשְׁמֹנִים שָׁנָה בַּדְּבָרִים אֶל פְּרַעְה – עשינו חשבון שאם משה בן שמונים והיו במדבר 40 שנה והוא נפטר בן 120, אז כל המכות עד יציאת מצרים ארכו לא יותר משנה.

אות התנין. דגשים: ד' יכל לעשות לעם ישראל כנפיים וכך יעזבו את מצרים. אלא שד' רצה שהמצרים ידעו מי זה ד', ושהוא אוהב את עם ישראל ושהוא יכול לעשות בטבע כרצונו. וכך היה אות התנין. אך אח"כ כל האותות היו על ידי מכות, עונש למצרים – "ואת הגוי אשר יעבודו דן אנוכי". גם דיברנו על ניסי ד' לעומת ההמצאות של החרטומים.

²⁵ מדרש: משל למלך שיש לו שתי מרגליות טובות ונתן בכף מאזנים לא זו גדולה מזו ולא זו גדולה מזו.

²⁶ הפעלה: (השמעתי להם קלטת והפסקתי, בסוף השיעור שאחרי אמרתי להם – עכשיו צריך לחזור קצת אחורה כדי לזכור על מה אנחנו מדברים).

²⁷ הפעלה: חילקתי את הכיתה לשתי קבוצות: קבוצה אחת משננת את הפסוק כאן וקבוצה שניה את הפסוק המקורי.

²⁸ צ"ע: למה יש כאן סוף פרשה?

²⁹ שבמקום אחר כתב שמשנה הוא האלוהים של אהרן, הכוונה שהוא רב שלו. כאן כתוב שהוא רודה ושופט. נראה שעיקר הפירוש זה אדון ורב, ואצל פרעה זה מתבטא בשפיטה ויסורים.

³⁰ הרחבה: הרחבנו על זה שמי שחוזר בתשובה רק בגלל יסורים זה לא נחשב חזרה בתשובה אמיתית. ביקשתי מילד שלא ישמע למשהו שאומר לו, ואז ביקשתי ממנו משהו והוא לא הסכים, אז התחלתי לענות אותו, ואז הוא הסכים. הוא באמת מסכים לעשות? לא, זה רק בגלל העינויים, ואם הוא לא ישמע לדברי אומר שזה בגלל שהקשתי את ליבו.

(ח) וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אֶהֱרֹן – יש סתירה, בפסוק ט' כתוב שד' דיבר רק עם משה? אומר האוה"ח שכיוון שזה מיועד לשניהם, נחשב כאילו דיבר גם עם אהרן. לֵאמֹר:

(ט) פִּי – כאשר יִדְבֹר אֲלֵכֶם פֶּרְעֶה לֵאמֹר תָּנוּ לָכֶם מוֹפֵת – דבר מופלא (רמב"ן), סימן שד' ברא את העולם, ושהוא אוהב ועושה למען עם ישראל. למה כתוב 'לכם' ולא תנו לי מופת? אומר פרעה – המופת הוא לא בשבילי, אני לא מאמין, זה בשבילכם (לענ"ד).³¹ וַאֲמַרְתָּ אֶל אֶהֱרֹן קַח אֶת מִטְּפֶךָ³² וְהִשְׁלַף לִפְנֵי פֶּרְעֶה יְהִי לְתִנְיָן – לנחש מסוכן (כלי יקר).³³

(י) וַיָּבֵא מֹשֶׁה וְאֶהֱרֹן – נחשבים כאדם אחד מפני אהבתם זה את זה, ושהם שליחים לדבר אחד. אֶל פֶּרְעֶה וַיַּעֲשׂוּ כֵן כַּאֲשֶׁר צִוָּה ה' – אומר האוה"ח שלא עשו בשביל דברים אחרים (כבוד וכדומה), אלא רק בשביל לעשות רצון ד'. וַיִּשְׁלַף אֶהֱרֹן אֶת מִטְּהוֹ – כי היה גם לאהרן מטה (אבע"ז³⁴) לִפְנֵי פֶּרְעֶה וְלִפְנֵי עַבְדָּיו – העבדים החשובים. וַיְהִי לְתִנְיָן:

(יא) וַיִּקְרָא גַם פֶּרְעֶה – פרעה ראה מה שעשה אהרן והתחיל לצחוק כמו תרנגול (מדרש) – מה הבעיה? כל תינוק בן 4 יודע לעשות כן! גם אשתי יודעת לעשות זאת (מדרש³⁵), ואז הוא קרא לחרטומים. לְחֻכְמִים – מבינים בחכמת המזלות וכדומה. וְלִמְכַשְׁפִּים – שעושים אחיזת עיניים. (אבע"ז). וַיַּעֲשׂוּ גַם הֵם חֲרָטְמֵי מִצְרַיִם – שם כולל לחכמים ולמכשפים (רמב"ן), תיב"ע אומר שהיו אלו התלמידים של בלעם הרשע יגוס וַיִּמְכְּרִים. בְּלִשְׁתֵּיהֶם – מלשון להט, ברק, מהירות, אחיזת עיניים (אבע"ז). כֵּן – הם כמובן לא באמת הפכו את המטה לתנין, אלא עשו כאילו זה נהפך לתנין, [ע"פ ספורנו, אבע"ז, אוה"ח בפסוק כ"א, רס"ג, מלבי"ם רב פפא בסנהדרין סז]. לא תיארנו איך הם עשו זאת, אמרתי שזה דרכים שאנחנו לא מכירים היום, של כל מיני כישופים. לילדים היו כל מיני רעיונות.

(יב) וַיִּשְׁלַח אִישׁ מִטְּהוֹ – כל אחד את המטה שלו. וַיְהִי לְתִנְיָנִים וַיִּבְלַע מִטְּהָ אֶהֱרֹן אֶת מִטְּתָם – לאחר שהפכו התנינים למטות. וזה היה נס גדול יותר. המטה נשאר רזוה כמו שהיה אפילו שהיו שם עשרות ואולי מאות מטות (מדרש). החרטומים הפסידו את המטות והם צריכים מטות חדשים. פרעה נבהל – מי יודע, אולי הוא יאכל גם את הכסא שלי (מדרש), פרעה מבין שיש פה משהו מיוחד, ובכל זאת:

(יג) וַיַּחֲזֹק לֵב פֶּרְעֶה – הרצון של פרעה היה חזק, ולא הסכים לשנות את דעתו. וְלֹא שָׁמַע אֲלֵהֶם – אלא אמר שזה היה כישוף. כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר ה' – היתה לפרעה הזדמנות לחזור בתשובה, וכיוון שלא שב מעכשיו מתחילים המכות.

מכת דם - התראה.

(יד) וַיֹּאמֶר ד' אֶל מֹשֶׁה כְּבֹד לֵב פֶּרְעֶה³⁶ – פרעה עקשן. יש לו לב קשה. מֵאֵן – סרבן. לִשְׁלַח הָעָם:

(טו) לֶךְ אֶל פֶּרְעֶה בְּבֹקֶר הַיּוֹם יֵצֵא הַמִּיָּמָה – למי היאור, (אולי רצה להעלות את הנילוס לרגליו (חזקוני). הבאנו את המדרש שאמר שהוא אלוהים והלך היאור להתפנות. וַנִּצְבֶּקֶת לְקִרְאָתוֹ – ועמדת מולו. עמידה יציבה ללא פחד.³⁷ עַל שְׁפַת הַיָּאֵר וְהַמִּטָּה אֲשֶׁר נִהְפָּף לְנִחְשָׁ – במופת התנין.³⁸ (הזכרנו את המדרש שהיה זה המטה של יהודה עם תמר ושל יעקב שאמר "כי במקלי"). תִּקַּח בִּנְדָף – בכדי להכות בו על היאור.³⁹

(טז) וַאֲמַרְתָּ אֲלֵיו ה' אֱלֹהֵי הָעֶבְרִים שְׁלַחְנִי אֵלֶיךָ לֵאמֹר שְׁלַח אֶת עַמִּי וַיַּעֲבֹדְנִי בְּמִדְבָּר – יקריבו לי קורבנות (כך לא הזכיר במפורש לכמה זמן). וְהִנֵּה לֹא שָׁמַעְתָּ עַד כֹּה – עד עכשיו.

(יז) כֹּה⁴⁰ – כך אָמַר ה' בְּזֹאת תִּדְעֶה – בזה האות (יב"ע). פִּי אָנִי ה' – מטרת האות כדי שתדע שאני ד', אך בגלל שאינך שומע אתה תלמד את זה בדרך של מכות. הִנֵּה אֲנִי מֵכָה – אמנם אהרן מכה, אך זה בשליחותו של משה, וזה נחשב כאילו הוא מכה (בדומה לזה באבע"ז). בַּמִּטָּה אֲשֶׁר בְּיָדֶי עַל הַמִּים אֲשֶׁר בַּיָּאֵר וְנִהְפְּכוּ לְדָם:

³¹ הרחבה: דומה לילד שאומר לחבירו – אני קפצתי 4 מטר בקפיצה אחת, אומר לו חבירו – יש לך הוכחה שאתה צודק.

³² מדרש פרעה נשמל לכלב, לכן מכים אותו במטה (שמות רבה ט"ב).

³³ הוספה: שורשי הרד"ק כותב שתנין זה סוג של נחש, וכמו כן יש בים חיה הדומה לנחש ולכן קראו לה תנין. . ובכל"ל: נראה שהיה זה נחש מסוג מיוחד מסוכן, כי אם לא כן למה לא כתוב פה נחש כמו לפני כן.

³⁴ ובמדרש ילמדינו זה היה המטה של משה.

³⁵ במדרש – הוא קורא להם ועשו כן. אך זה לא עולה מפשט הפסוקים (מדויק מהמילה 'גם').

³⁶ מדרש: משל יפה מאוד על חמור שגבה מס מהשועל והארי, בטענה שהמס נלקח מהארי וחוזר לגג הארי. טרף אותו הארי על חוצפתו והעמיד את השועל. אמר לשועל לסדר את אברי החמור שיוכל לאוכלם, אכל השועל את הלב. שאלו הארי – אפה הלב, אמר לו – לחמור זה לא היה לב, ובגלל זה עשה מה שעשה.

כך כאן – הלב של פרעה נעשה כבד (מדרש אגדה).

³⁷ מקור.

³⁸ ע"ע: האם הכוונה לאות התנין שעשה אהרן או לאות הנחש שעשה משה (או אהרן) לעם ישראל? לכאורה זה אות הנחש, כי אם לא כן היה צריך לכתוב תנין ולא נחש. אך אם זה הנחש ואת זה עשה משה, אז באיזה מטה אהרן מכה. לכן נראה יותר פשוט שיה מטה אחד ששימש גם את אהרן וגם את משה וזה המטה שאומר עליו המדרש שהיה של יעקב ויהודה.

³⁹ תשע"ד: מטה זה יגרום לפרעה לפחד, כי יזכור מה עשה המטה באות התנין (מדרש פסיקתא זוטא).

⁴⁰ חידה: שני מילים אותו דבר עם משמעות שונה. כה וכה.

(יח) וְהִדְגָּה – מין הדגים (אבע"ז). כלומר – כל הדגים. **אֲשֶׁר בִּיָּאֵר תַּמּוּת וּבְאֵשׁ הַיָּאֵר** – הסריח היאור מהדגים המתים או מהריח של הדם.⁴¹ **וְנִלְאוּ מַצְרִים** – המצרים יתעייפו. הם ינסו בכל מיני צורות להפוך את הדם למים או למצוא מים אחרים, והם לא יצליחו עד שהם יתעייפו.⁴² **לְשָׁתוֹת מִיָּם מִן הַיָּאֵר** – לא מפורש, אך כמובן משה ואהרן עשו את ציווי ד' והתרו בפני פרעה. מטרת ההתראה היא לאפשר לפרעה לשוב בתשובה. (שמות רבה ט:ט').

מכת דם. דגשים: תיאורו במילים קצרות את **הפלא הגדול שקרה**: מצרי באמצע לשותות ופתאום המים נהפכו לדם. המצרים מבינים שיש פה משהו מופלא מאוד. סיפרנו את המדרש שקנו מים מהיהודים. תיאורו שאדון שעד כה היה מכה את העברי היה צריך לבקש ממנו מים בתשלום, דבר זה גרם למצרים להבין את ערכם של בני ישראל, ומאותו יום לא העיזו המצרים לשעבד את בני ישראל. תיאורו גם את **השמחה הגדולה של עם ישראל בגאולה** ואת החזרה שלהם בתשובה אט אט.

הקדמה: תיאורו את העינויים הגדולים שעוברים עם ישראל במצרים. את ההבטחה של משה ואהרן ואת העינויים היותר קשים שהיו אחר כך. סיפרנו על 'שמואל' שהמצרי נותן לו כל הזמן עבודות מבוזות. יום אחד המצרי דם בבקר ולוקח את הדלי עם המים, מדליק אש ורוצה להרתיח את המים. הוא לא מבין למה הצבע שלהם קצת מוזר. הוא מחמם לו מים, לפני שהוא שותה הוא מברך: "ברוך אתה היאור..." (אמרנו שמהיאור מגיע להם הכל), וכשהוא שותה הוא מגלה שזה דם. הוא מבקש משמואל שייקח לו מים מהבאר, גם המים האלו עם דם, הוא הולך ליאור, ומגלה שם המון מצרים מעוצבנים שהכל דם. הוא הולך ליאור שם הוא רואה המון מכשפים מנסים לעשות כישופים להחזיר את הדם למים ללא הצלחה (הם מביישים לראות איך לאלוהים שלהם יש ריח נורא כמו של נבלה, מדרש הגדול). בד בבד תיאורו את שמואל מה הוא מרגיש – הוא אביו וסבו נולדו להיות עבדים, בשבתות הם היו לומדים על 'פקד פקדתי', ועל שעתידה להיות גאולה, והנה לפתע הגאולה מתחילה, איזו הרגשה נפלאה, עד עכשיו היהודים היו למטה, וכעת הם עולים למעלה! המשכנו לתאר את המדרש של שהמצרי קונה מים מהיהודי, ובכך היהודים מתעשרים (מדרש), ובעיקר היהודים כבר לא מרגישים עבדים נרצעים, המצרים לא מעיזים להעביר אותם עוד, ומעתה הם לא עובדים⁴³, והתקיים הלשון הראשון 44 לשונות: "והוצאתי אתכם מעבודתם".

(יט) וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה אָמַר אֶל אֶהְרֹן קַח מַטֶּה – את המטה של אהרן, ונראה שהיה להם מטה אחד. וְנִטְּה יָדְךָ – תרים את היד עם המטה ותכה את היאור (כ"נ הפשט).⁴⁴ עַל מִיָּמִי מַצְרִים – כלל, כאן יש נקודותים. עַל נְהָרָתָם – נהרות טבעיים היוצאים מן הנילוס. עַל יַאֲרֵיהֶם – תעלות בידי אדם שמושכים מים מן הנילוס אל השדות. וְעַל אֲגַמֵּיהֶם – בריכות ממטר שיוורד קצת במצרים (אבע"ז). וְעַל כָּל מְקוֹה מִיָּמִיהֶם – מעיינות ובורות. וַיִּהְיוּ דָם וְהָיָה דָם בְּכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם וּבְאֵבְנֵיהֶם – ואפילו במים שבכלי העץ והאבן. למה ד' לא בקש משה? כי היאור הציל את משה, ויש כאן הכרת הטוב.

(כ) וַיַּעֲשׂוּ כֵן מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן כַּאֲשֶׁר צִוָּה ד' וַיָּרָם – אהרן בַּמַּטֶּה וַיָּרָם אֶת הַמַּיִם אֲשֶׁר בִּיָּאֵר לְעֵינֵי פְרַעְה וּלְעֵינֵי עַבְדָּיו – משה חיכה שהעבדים יבואו כדי שיראו גם הם שמשה ואהרן הם העושים את המופת הגדול. וַיִּהְיֶה כָּל הַמַּיִם אֲשֶׁר בִּיָּאֵר לְדָם:

(כא) וְהִדְגָּה אֲשֶׁר בִּיָּאֵר מָתָה – ראייה שזה דם באמת, עם תכונות של דם⁴⁵. (ספורנו, מדרש). וּבְאֵשׁ הַיָּאֵר – מהריח של הדגים ומהריח של הדם (מדרש שכל טוב). וְלֹא יָכְלוּ מַצְרַיִם לְשָׁתוֹת מִיָּם מִן הַיָּאֵר וַיִּהְיֶה דָם בְּכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם – ולא רק ביאור.

(כב) וַיַּעֲשׂוּ כֵן חֲרָטְמֵי מַצְרַיִם בְּלִטְיָהֶם – בלחש, אמרו כל מיני דברים בלחש, הם לקחו מים שקנו מהיהודים (אוה"ח), והפכו אותם לדם, שכאילו הם עושים את המים לדם. אך כאן זה היה רק נראה כמו דם, ולכן הדגים לא היו מתים בדם הזה (ספורנו). וַיִּחָזֶק לֵב פְּרַעְה וְלֹא שָׁמַע אֲלֵהֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר ה':

(כג) וַיִּפֶן פְּרַעְה – פנה לצד השני, הלך. וַיָּבֵא אֶל בֵּיתוֹ וְלֹא שָׁת לְבוֹ – לא שם ליבו, לא התייחס. גַּם לְזֹאת – גם לתנן וגם לדם. פרעה אמר להם – באתם להראות לי שגם אתם יודעים לעשות כישופים?! כל מצרים מלאה כישופים!⁴⁶

(כד) וַיַּחֲפְרוּ כָּל מַצְרַיִם סְבִיבַת הַיָּאֵר – מסביב ליאור. מִיָּם לְשָׁתוֹת – בשביל שיהיה להם מים לשותות. הם חשבו שאולי משה ואהרן הפכו לדם רק את המים הגלויים, ולא הנסתרים במעבה האדמה (מדרש). המצרים חיפשו וזה לא עזר להם (רבינו בחיי, מדרש)⁴⁷ כִּי לֹא יָכְלוּ לְשָׁתוֹת מִמֵּי הַיָּאֵר – ולכן היו צריכים לחפור.

(כה) וַיִּמְלֵא שִׁבְעַת יָמִים – עברו שבעת ימים של המכה. כי כל מכה היתה חודש - שלושה שבועות התראה ושבוע מכה⁴⁸. אֲתֵרֵי הַכּוֹת ה' אֶת הַיָּאֵר:

⁴¹ תשע"ג: [ראינו באונקלוס שעל המילים "הבאשתם את רחינו", לא תירגם הסריח, וכאן כן. והסברנו שזו מילה לא כ"כ נעימה, אך על ע"ז אפשר לצחוק, לכן נקט לשון זו לגבי היאור שהיו עובדים אותו המצרים]. כך ראיתי מסבירים ב'למשמעות', אך קשה דגם בצפרדע מתרגם האונקלוס וסרי.

⁴² צ"ב: הפשט זה לא יכלו, שהרי בפסוק כ"ב כתוב 'ולא יכלו', וגם לגבי סדום ונלאו למצוא הפתח זה שהם לא יכלו, כלומר לא הצליחו. אלא שרש"י מסביר "ונלאו מצרים – לבקש רפואה למי היאור", ונראה שלא הסביר לא יכלו, וברש"י כפשוטו מסביר ברש"י שהתעייפו, וכך צסביר הרב נחום. ובעוניי הייתי מעדיף את ההסבר "ולא יכלו", שיותר קל להבנה, השאלה אם זאת כוונת רש"י. וצע"ע. אך ברש"י בתחילת יתרו משמע שזה התעייפות ("כל התלאה").

⁴³ צ"ע: בחבורות מורשה מסבירים שממכת ערוב הפסיק השעבוד, הדבר מובא בהעמ"ד ועוד מפרש, אך נ"ל שלא עולה מהפסוקים. לכן חשבתי שאולי עדיף להסביר שממכת דם כבר הפסיק השעבוד. וכן יש מי שמסביר. אך קצת קשה להבין שהמצרים כבר לא מעיזים לשעבד את בני"י. כתוב שמר"ה הספיקו לעבוד, השאלה איזה מכה הייתה בר"ה. ובמדרש הגדול ח"ג: "ג' מובא שבמכת כינים הפסיקה העבודה. (מובא באוצר המדרשים במכת כינים).

⁴⁴ תשע"ד: חוץ מהכאת המטה על היאור תטה ידך מלמעלה למטה (אבע"ז). והרב נחום מבין באבע"ז שהוא רק סובב 44 רוחות השמים. וכך הסברנו במכת צפרדעים ובפשטות בדם וצפרדע זה אותו דבר. וצ"ע. ע"ש.

⁴⁵ הרחבה: דיברנו על כך מים לוקחים חמצן מהמים ואת זה אי אפשר לקחת מהדם. כדאי לבדוק מבחינה מדעית.

⁴⁶ תשע"ד: פרעה לא אמר במפורש שמה שמשה ואהרן אמרו זה כישוף, כי הוא פחד מהמכה שהוא יכול לקבל על דבריו (אוה"ח). אך במדרש מובא שפרעה כן הגיב להם, וצ"ע למה התורה לא מזכירה זאת.

⁴⁷ אמנם פשט הפסוקים שמצאו מים, וכ"כ אבע"ז ואוה"ח.

⁴⁸ צ"ע: במדרש כתוב שוהה שלוש יום ושבעה בין מכה למכה. וצ"ע.

מכת צפרדע - התראה. דגשים: דיברנו על כך שהמכה הזאת יותר קשה, כי זה לא שחסר לאדם משהו, אלא הצפרדעים מגיעות אליו ופוגעות בו. כמובן לא הרחבנו בתיאורים...

(כו) וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה בֹּא אֶל פְּרַעֲה - לא ליאור, אלא לתוך ביתו, ובאמת משה נכנס לארמון פרעה בלי קבלת רשות, והוא לא פחד מכל השומרים שם, כמו שאמר לו ד' "נתתיך אלוקים לפרעה", משה הוא המחליט על פרעה. **וַאֲמַרְתָּ אֵלָיו כֹּה אָמַר ה' שְׁלַח אֶת עַמִּי יִיעֲבָדֵנִי:**

(כז) וְאִם מָאֵן - לא כתוב ממאן, מלשון מסרב, אלא מאן מלשון סרבן. (כמו ההבדל בין מנגן ונגן, מצייר לצייר, משקר לשקרן). **אֲתָה לְשַׁלַּח הִנֵּה אֲנִי נֹגֵף אֶת כָּל גְּבוּלְךָ -** מכה את כל הגבול של מצרים, את כל השטח של מצרים, כל ארץ מצרים עד הגבול – הקצה שלה. **בַּצִּפְרָדְעִים -** דווקא את הגבול שלך. היתה מריבה בין מצרים לכוש אפה הגבול, ובזכות הצפרדעים ידעו אפה הגבול, וכך הצפרדעים עשו שלום בין כוש למצרים (מדרש).

(כח) וְשָׂרֵץ הַיָּאֵר - יצא מן היאור המון⁴⁹ ('שרץ' מילה מושאלת, כמו דגה ששורצת המון דגים) **צִפְרָדְעִים וְעָלוּ וַבָּאוּ בְּבֵיתָהּ -** קודם כל בבית שלך, כי אתה הכי אשם. משה לא פחד להגיד זאת לפרעה. **וּבַחֲדָר מִשְׁכְּבָהּ וְעַל מִשְׁתָּהּ וּבְבֵית עֲבֹדֶיהָ וּבְעַמְּהָ וּבְתַנּוּרֶיהָ -** פלא עצום שהצפרדעים שצריכים לחות של מים יחיו ביבשה (מלבי"ם⁵⁰), ולא רק זה אלא אפילו במקום חם כמו בתנור. **וּבְמִשְׁאָרֹתֶיהָ -** בכלים בהם נותנים בצק (רשב"ם⁵¹).

(כט) וּבִקְבָהּ - בתוך, בתוך הגוף שלך⁵². **וּבְעַמְּהָ וּבְכָל עֲבֹדֶיהָ יַעֲלוּ הַצִּפְרָדְעִים -** הזכרנו שבנוסף לצרה הגדולה שהצפרדעים מגיעים לכל מקום גם יש להם רעש נוראי (עשינו ניסוי בכיתה).

מכת צפרדע. דגשים:

פרק ח' (א) וַיֹּאמֶר ד' אֶל מֹשֶׁה אָמַר אֶל אֱהֲרֹן - למה אהרן? משה מכיר טובה ליאור אפילו שהוא דומם (היאור הציל אותו בכך ששם הוא נשמר, כשלא יכל להיות יותר בבית. ואמנם אהרן לא היכה על היאור, אך נראה שש"ס המכה היתה ביאור, וזו קללה ליאור). **נָטָה אֶת יָדָהּ בַּמַּיִטָּה -** הרם את ידך עם המטה. **עַל הַנְּהָרֹת עַל הַיָּאֵרִים וְעַל הָאֲגָמִים -** לכיוון הנהרות היאורים והאגמים⁵³, כלומר לארבע רוחות השמים (אבע"ז). **וַהֲעֵל -** ועל ידי זה תעלה את הצפרדעים על ארץ מצרים:

(ב) וַיֵּט אֱהֲרֹן אֶת יָדוֹ - וירם אהרן את ידו עם המטה. **עַל מִיָּמִי מִצְרַיִם וַתַּעַל הַצִּפְרָדָּע -** מין הצפרדע, כמו "הדגה". והכוונה המון צפרדעים. הילדים חזרו והזכירו את המדרש שצפרדע אחת עלתה והיכו בה. **וַתִּכַּס אֶת אֶרֶץ מִצְרַיִם -** כמו שמיכה.⁵⁴

(ג) וַיַּעֲשׂוּ כֵן הַחֲרָטָמִים בְּלִטְיָהֶם - אמרו כל מיני לחשים. **וַיַּעֲלוּ אֶת הַצִּפְרָדְעִים עַל אֶרֶץ מִצְרַיִם -** צפרדעים קיימים. לא בראו חדשים.

(ד) וַיִּקְרָא פְּרַעֲה לְמֹשֶׁה וּלְאֱהֲרֹן - המכה הזאת הייתה קשה מקודמתה, ולא יכל פרעה לסבול אותה. **וַיֹּאמֶר הֲעֵתִירוּ אֵלַי ה' -** הרבו בתפילה לד'. **וַיִּסַּר הַצִּפְרָדְעִים מִמֶּנִּי וּמֵעַמִּי -** קודם כל ממני, פרעה חשב בעיקר על עצמו. **וַאֲשַׁלַּח אֶת הָעָם וַיִּזְבְּחוּ לַה' -** פרעה מבין שזה לא יעזור לו לבקש מהחרטומים, הם לא יכולים לבטל את המכה (אבע"ז), לכן הוא קורא למשה ולאהרן שיסירו את המכה, הוא אומר שהוא ישלח את העם, אך מסתבר שבאמת הוא לא מתכוון לזה, כפי שנראה. קושי המכה היה לא רק במה שהם עוללו למצרים אלא גם ברעש החזק (שמות רבה י"ו).

(ה) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לְפְרַעֲה הֲתַפְאֵר עָלַי⁵⁵ - תנסה להתפאר עלי (על ד'), הראה את כוחך, האם אתה יכול לומר משהו שד' לא יצליח לעשותו. **לְמַתִּי אֶעֱתִיר לָךְ -** אתפלל לד' בשבילך. **וְלַעֲבֹדֶיהָ וְלַעֲמָהּ לַהֲכָרִית -** להמית הצפרדעים מִמָּהּ וּמִבְּתִיהָ - אני אתפלל עכשיו, למתי אתה רוצה שאתפלל שימותו הצפרדעים? **רַק בְּיָאֵר תִּשְׁאָרְנָה -** אבל גם כשאני אתפלל, הצפרדעים לא ימותו לגמרי, הם ישארו ביאור, למה? לזיכרון שקיבלתם את מכת הצפרדעים (מדרש שכל טוב). על איזה צפרדעים מדובר? על אלו שעדיין

⁴⁹ הרב נחום: ויתמלא.

⁵⁰ הוספה: דייק זאת מהכתוב "ועלו", שדרכם להיות במים ועלו משם.

⁵¹ בפרק י"ב פסוק ל"ד כתוב "וישא העם את בצקו טרם יחמץ משארותם ...". רש"י שם נראה שמפרש את המילה משארותם לא כפשוטו (מה שנשאר מ...), כפי שמוכר שם ברש"י כפשוטו. היה אפשר לומר שמשארותם הכוונה בצקם, אך האונקלוס מתרגם "אצותהו", וכן הוא מפרש אצלינו, ואפשר שגם הוא מצכוון לכלי הבצק, אף שקצת קשה להסביר שסחבו את הכלים עצמם עליהם, פה האונקלוס תרגם גם אצותך.

⁵² מדרש: פרעה היה עם כל גדולי מלכות לפניו ונכנסו בהן הצפרדעים והיו מדברות אחת עם השניה מתוך הבטנים שלהם (מדרש הגדול).

⁵³ הרב נחום: נהרות – היאור עצמו. היאורים – התעלות שחפרו להשקיה, האגמים – איסוף מי הגשמים.

⁵⁴ פתיחה: מה היה הנס הגדול במכת צפרדע? בחוברת מורשה – שהם צריכים לחות. אך לענ"ד זה שנבראו זה עיקר הנס. היו עוד תשובות.

⁵⁵ הרב נחום: אתה יכול לבקש דבר יותר מפואר.

לא יצאו מהיאור, או על אלו שהיו בתנורים, שד' הציל אותם והחזיר אותם ליאור (מדרש תהילים כ"ח). תיאורנו שמשו אומר תפרעה הרי אתה האלוהים של היאור – נראה אם תצליח להמית את הצפרדעים הנותרים (מנחה בלולה).

(ו) וַיֹּאמֶר – פרעה לְמַחֵר - פרעה חשב שבדיוק נגמרה המכה, ומשה מצפה שהוא יגיד 'עכשיו'. אמר פרעה לעצמו – אני אגיד לו למחר, והמכה תסתיים היום, וזה יוכיח שהוא סתם מכשף.⁵⁶ (אבע"ז). אנו רואים שכדי לבזות את משה הוא היה מוכן שכל העם שלו יסבול עוד יום. (אביהם של ישראל). וַיֹּאמֶר – משה פְּדָבְרָךְ – אני אעשה כמו שדיברת. לְמַעַן תִּדְעַ כִּי אֲנִי פֹה' אֱלֹהֵינוּ – זה עיקר מה שמשו רוצה ללמד את פרעה ואת כל המצרים. אין כמו ד', והוא אלוהינו.

(ז) וְסֵרוּ הַצִּפְרָדִּים מִמֶּךָ⁵⁷ וּמִבֵּיתְךָ וּמִעֲבֹדְךָ וּמִבְּיֹאֵר תִּשְׁאֲרָנָה:

(ח) וַיֵּצֵא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן מִעַם פְּרַעֲה – התרחק מהארמון למקום שאין ע"ז. וַיִּצְעַק מֹשֶׁה אֶל ה' – משה התפלל בחזקה. שהרי הוא אמר לפרעה מעצמו שהמכה תגמר מחר, והתפלל לד' שכך יהיה (אבע"ז), כדי לקדש שמו של ד' בעולם שכל מה שמשו אומר מתקיים (ע"פ המדרש) וכמו כן הוא אמר שהצפרדעים ישארו ביאור (ספורנו)⁵⁸. עַל דָּבָר הַצִּפְרָדִּים – בעניין הצפרדעים. אֲשֶׁר שָׁם לְפָרַעֲה:

(ט) וַיַּעַשׂ ה' כְּדִבְרֵי מֹשֶׁה – צדיק גוזר והקב"ה מקיים. וַיָּמָתוּ הַצִּפְרָדִּים מִן הַבָּתִּים מִן הַחֲצֵרוֹת וּמִן הַשְּׂדוֹת – אנו רואים שגם בשדות היו צפרדעים. אבל הצפרדעים שהיו בתנורים לא מתו, ומכאן למדו חנניה מישאל ועזריה שמי שמוסר נפשו למען קידוש השם לא ימות.⁵⁹

(י) וַיִּצְבְּרוּ אֹתָם – ויאספו אותם. תָּמָרָם תָּמָרָם – ערמות ערמות. כל אחד אסף 4 ערימות (שמות רבה י"ו). וַתִּבְאֵשׁ הָאָרֶץ – ארץ מצרים התמלאה סירחון.⁶⁰

(יא) וַיֵּרָא פְּרַעֲה כִּי הָיְתָה הָרוּחָה - שיש הרחבה. משל לגנב שהיה בצינוק וידיו קשורות, וחייבו אותו לשלם, ולא הסכים, ולבסוף הסכים, אז הוציאו לו את האזיקים ואז הוא סרב כי הוא הרגיש מרווח, אע"פ שעדיין הוא בתוך צינוק. אותו דבר פרעה, אמנם המכה הפסיקה, אבל עדיין יש ריח רע בכל מצרים, אך מספיק שהייתה רווחה (ע"פ ספורנו⁶¹). וַהֲכַבֵּד אֶת לְבֹ – פרעה התאמץ להכביד את ליבו, אפילו שבאמת הוא רצה לשחרר את ישראל. וְלֹא שָׁמַע אֱלֹהִים כְּאֲשֶׁר דִּבֶּר ה' – אמנם ד' כבר אמר שזה מה יהיה, אך כאן ד' לא הכביד את ליבו, אלא פרעה מעצמו החליט לא לשחרר את עם ישראל. פרעה ברשעותו משקר על משה ואהרן, ולא משחרר, אפילו שראה את כוחו של ד', אפילו שמצרים מקבלת כאלו מכות קשות, ואפילו שאמר במפורש שישחרר.

מכת כינים. דגשים: הכרת הטובה לעפר. הכרת החרטומים בכוחו של ד' ובאהבתו לעמו.

(יב) וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה אָמַר אֶל אַהֲרֹן – למה משה לא היכה? כי העפר עזר לו להטמין את המצרי כשהרגו. נָטָה אֶת מַטְּךָ – הרם את מטך (אונקלוס). וְהָדָה אֶת עֹפֶר הָאָרֶץ וְהָיָה לְכֹנֶם בְּכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם:

(יג) וַיַּעַשׂוּ כֵן – משה אמר ואהרן היכה (ראב"ם). וַיֵּט אַהֲרֹן אֶת יָדוֹ בְּמִטְהוֹ וַיִּזֶּה אֶת עֹפֶר הָאָרֶץ וְהָיָה הַכֹּנֶם – כמו כינה. מן הכינים, כמו דגה וצפרדע לעיל. א"כ הכוונה – ההשרצה של מין הכינים הייתה. בְּאֲדָם וּבְבִהֵמָה⁶² כָּל עֹפֶר הָאָרֶץ – תלמיד

⁵⁶ פתיחה: ביקשתי מילד לצאת החוצה וכשאני דופק על הדלת יכבה את האור. קראתי לילד אחר ועשיתי עצמי חרטום: מתי אתה רוצה שיכבה האור? הוא אמר עכשיו, אמרתי לו – הנה אני דופק על הדלת, וכשדפקתי יכבה זה שהיה בחוץ את האור. אח"כ הוא אמר עוד שתי דקות, לא ידעתי מה לעשות.

⁵⁷ תלמידים תשע"ד: – שאל תלמיד מתוק: למה קודם ממך, הרי הוא הכי רשע וצריך להיות אחרון? תירצו תלמידים: א. כאן מתו כולם בבת אחת. ב. מה שביקש פרעה זה בדיוק מה שהיה.

⁵⁸ הרחבה: המתפלל צריך שישמע תפילתו לכן צעק כי היו צפרדעים שהפריעו לו לשמוע. התלמידים השמיעו לנו את קולם של הצפרדעים בהצלחה מרובה.

⁵⁹ פתיחה: פתחנו בספר דניאל וסיפרנו את הסיפור על חנניה מישאל ועזריה בהרחבה, עם קריאת מילים ארמיות.

⁶⁰ תלמידים תשע"ד: תלמידים התעניינו הרבה מה קרה עם בני ישראל? האם היו צפרדעים בארץ גושן? עברי שהלך במצרים באו עליו הצפרדעים? (ברור שלא!) הוא שמע את הרעש שלהם? אחרי שמתו הצפרדעים המתות הפריעו להם ללכת? הריח הרע היה מגיע גם לבני ישראל?

⁶¹ האברבנאל מסביר – אע"פ שראה שהייתה רווחה הכביד את ליבו, ולא התבייש מלשקר.

⁶² תלמידים תשע"ד: – תלמיד מתוק שאל: למה גם הבהמה? תשובות נפלאות: א. כי זה הרכוש של המצרים. ב. כי זה האליל של המצרים וראוי שיענש ועוד שיראו שהאלילים לא יכולים למנוע את המכה. הקשה תלמיד – לא כל הבהמות אלילים. ג. כי הבהמות היו שותפות להיזק לעם ישראל (הילדים הביאו הרבה דוגמאות). ד. ככה יחלשו הבהמות וזה מזיק למצרים. [במדרש: "אוי לרשעים ואוי לטפוליהם"].

שאל שאלה מתוקה: אם ככה כל הבתים שנמצאים על ההרים יפלו? ☺ תירץ תלמיד תירוצ נפלא – רק עפר הארץ שבאיזור ההכאה נהפכה לכינים, ונראה לי שזה באמת הפשט⁶³. **הָיָה כְּנִים בְּכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם:**

(יד) **וַיַּעֲשׂוּ כֵן הַחֲרָטָמִים בְּלִטְיָהֶם** – עשו לחשים. **לְהוֹצִיא אֶת הַכְּנִים וְלֹא יָכֻלוּ** – הם לא הצליחו. הזכרנו "מה קטנו מעשיך ד'", שבבריה הקטנה הזאת יש המון חלקים, וכנראה קשה לחרטומים להתעסק עם זה.⁶⁴ **וַתְּהִי הַכְּנִם בְּאֶדָם וּבְבִהְמָה** – נראה שהפסוק בא לומר שהחרטומים לא הצליחו לבטל את המכה, והיא המשיכה.⁶⁵

(טו) **וַיֹּאמְרוּ הַחֲרָטָמִים אֶל פְּרֹעֶה אֲצַבֵּעַ**⁶⁶ **אֱלֹהִים הוּא** – זה מכוחו של ד', ולא כישוף. יד ד' זה מכה מכוחו של ד', אצבע אלוקים זה מכה קטנה.⁶⁷ (כמו יד ד'). **וַיַּחֲזֹק לֵב פְּרֹעֶה וְלֹא שָׁמַע אֱלֹהִים** – ובאמת מאז הוא לא הביא אותם בשאר המכות, כי ראה שהם דווקא מוכיחים שיש ד'. **כֹּאֲשֶׁר דִּבֶּר ה'** – הזכרנו שהמכה הייתה 7 ימים ולפניה היו שלושה שבועות ללא מכה.⁶⁸

מכת ערוב. דגשים: הנס בשינוי הטבע של החיות (שמגיעות למקום ישוב, שהולכות זה לצד זה). ההפרדה בין ישראל למצרים.

(טז) **וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה הֲשִׁבֶנּוּ בְּבֶקֶר** – קום מוקדם בבקר. **וְהִתְיַצֵּב** – ועמוד, בלי לפחד, עמידה איתנה. (אוה"ח). **לְפָנֵי פְרֹעֶה הַנֶּה יוֹצֵא הַמִּיָּמָה** – ליאור⁶⁹. **וְאָמַרְתָּ אֵלָיו כֹּה אָמַר ה' שְׁלַח עַמִּי וַיַּעֲבֹדֵנִי** – כאן זה סדרה חדשה של מכות, לכן מתחיל שוב פעמיים של התראה.

(יז) **כִּי אִם אֵינָהּ** – אם אתה לא⁷⁰. **מְשַׁלַּח אֶת עַמִּי מִשְׁלִיחַ בָּךְ** – לא שולח אליך, אלא משליח בך – משסה בך, מגרה בך את החיות שיבואו עליך. קודם בפרעה, כי הוא האשם הגדול. **וּבְעַבְדֶּיךָ וּבְעַמְּךָ וּבְבִתֶּיךָ אֶת הָעֶרֶב** – ערבוביה של חיות ורמשים וצרעות ואפילו חיות שבדר"כ לא מזיקות. אמרנו שלא מפורש בתורה אם מתו. עיקר המכה הייתה להפחיד את המצרים (ע"פ המהר"ל), אך בכל זאת במדרש כתוב שמתו הרבה (משנת רבי אליעזר י"ט). **וּמִלְאוּ בְּתֵי מִצְרַיִם אֶת הָעֶרֶב** – לא יהיה קצת ערוב, אלא כל הבתים יהיו מלאים. (ע"פ אוה"ח) **וְגַם הָאֲדָמָה אֲשֶׁר הֵם עֲלֶיהָ** – גם מי שיסגור את הדלת, זה לא יעזור לו, כי נחשים וכו' יכנסו לאדמה שהוא עליה. (ספורנו). דגנו בשאלה מאפה הגיעו כל החיות⁷¹.

(יח) **וְהִפְלִיתִי** – והבדלתי. **בַּיּוֹם הַהוּא אֶת אֶרֶץ גִּשְׁוֹן אֲשֶׁר עַמִּי עֲמִיד עָלֶיהָ** – גר בה. **לְבִלְתִּי הִיּוֹת שָׁם עֶרֶב** – גם למצרים שהיו שם לא היה ערוב (שמות רבה י"א:ג'). **לְמַעַן תִּדְעַה כִּי אֲנִי ה' בְּקֶרֶב הָאָרֶץ** – לא כמו מלך שנמצא בארמון ולא מעניין אותו מה קורה בממלכתו. (רמב"ן) בכל המכות היתה הבדלה⁷², אך במכת ערוב זה חידוש גדול יותר שהטיגריס רץ מהר וכשמגיע לארץ גושן נעצר. (נ"ל חוברות מורשה)

(יט) **וְשִׁמְתִי קֶדֶת** – הבדלה [פדיון שבויים – להבדיל את השבוי מן השבויה. פדיון הבן...]. **בֵּין עַמִּי וּבֵין עַמְּךָ** – זאת הבדלה נוספת: גם עמי שיהיה בתוך מצרים לא ינזק (ספורנו)⁷³. **לְמַחֲרָ יִהְיֶה הָאֵת הַזֶּה** – הסימן הזה של מכת ערוב. הזכרנו שאף שזה בא בצורה של מכה, עדיין זה אות וסימן כי אני ד'.

(כ) **וַיַּעַשׂ ה' כֹּן וַיָּבֵא עֶרֶב כָּבֵד** – ערוב תקיף מאוד (אונקלוס). **בֵּיתָהּ** – לבית של פְּרֹעֶה וּבֵית עַבְדֵּי וּבְכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם **תִּשְׁחַת הָאָרֶץ מִפְּנֵי הָעֶרֶב** – הבהמות יאכלו גם את העצים, ויקלפו את הגזע (מדרש). ויהרסו כל דבר (אוה"ח), החיות הכבדות הרסו המון דברים.

⁶³ הוספה: ובמדרש רבה י"ז: כתוב שחפרו אמה על אמה ולא היה שם עפר, מה הפשט חפרו? באוצר המדרשים מפרשים שהעפר היה מעורבב עם כינים, ולא היתה שכבת עפר ללא כינים כל הזמן הזה.

⁶⁴ תשע"ג: תמיד הם ידעו להוציא ועכשיו לא. והיה זה מאת הבורא כדי להוכיח שזה לא כח של כישוף (ע"פ רמב"ן).

⁶⁵ תשע"ג: – שאל ילד: הרי זה כבר הוזכר בפסוק הקודם? שאלה טובה. אמרתי שהאבן עזרא אומר שזה אומר שהכינים היו גם על החרטומים. שאל ילד: מהיכן העפר? תירץ חבירו: מארץ גושן.

⁶⁶ הפעלה: הזדמנות לחזק להצביע בשינוי.

⁶⁷ הסברתי שזה שבח לד', שפה זה רק מכה קטנה, מה שעשה באצבע, מה היה עושה בכל היד (מדרש שכל טוב, ועיין רמב"ן). ראיתי מי שמסביר שזה זלזול בד'.

⁶⁸ תלמידים תשע"ד: שאל תלמיד מתוק: למה לא ברחו בני" תוך כדי המכה? תשובות האהובים: א. עבדים רגילים לעשות רק מה שאומרים להם. ב. המצרים היו יוצאים ממצרים ושם לא הייתה המכה. ג. צריכים לצאת ברכוש גדול. ד. רצה לעשות מופתים למצרים.

⁶⁹ צ"ע למה התראה זו ביאור, ועיין מדרש.

⁷⁰ הרחבה: "אם ישך משלח את אחינו..."

⁷¹ תלמידים תשע"ו: מהג'ונגלים. אין כל כך הרבה ג'ונגלים באיזור הזה. אולי הם באו ממקומות רחוקים ולקח להם זמן להגיע, אולי ד' עשה שיבואו מבר. אמרנו שנראה שד' ברא אותם.

⁷² הרב נחום הסביר שבמכת כינים לדוגמה – היה גם ליהודים כינים, אבל קצת, כמו שיש תמיד, לעומת זאת כאן לא היה בכלל. וצע"ע.

⁷³ הרחבה: סיפורנו סיפור על ישראלי ומצרי במסעדה...

(כא) וַיִּקְרָא פֶּרֶעָה – פרעה שולח שליחים⁷⁴ אֶל מֹשֶׁה וְלֹא־הָרֹן – כשהמכה מאוד קשה פרעה מוכן לשלח (מדרש). מ וואהרן הולכים, וכמובן הם לא מפחדים מהחיות, כי אף אחד לא מזיק להם. וַיֹּאמֶר לָכֵן זָבָחוּ לְאֱלֹהֵיכֶם בָּאָרֶץ – בתוך מצרים.

(כב) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לֹא נִכּוֹן – לא ראוי לַעֲשׂוֹת כֵּן – לזבוח בארץ, למה? פִּי תוֹעֲבֹת מִצְרַיִם – את האלוהים של מצרים. ונקרא תועבה, כי אנחנו מתעבים את האלוהים שלהם (משה לא פחד להגיד שהאלהים של המצרים זה תועבה).⁷⁵ נִזְבַּח לַה' אֱלֹהֵינוּ – וזה לא מתאים, למה? הֵן נִזְבַּח – הנזבח, ה' התמיהה – האם נזבח (אבע"ז). אֶת תוֹעֲבֹת מִצְרַיִם לַעֲשׂוֹתָם וְלֹא יִסְקָלְנוּ – הרי ברור שהמצרים יכעסו מאוד וירצו להרוג אותנו, אז לכן לא מתאים שנזבח בארץ. אמנם לא כל הבהמות הם אלוהים, אך מי יודע מה ד' יצווה אותנו (כמו שכתוב בפסוק הבא. העמ"ד). משה אומר את זה רק לפרעה, אך זאת לא הסיבה האמיתית, כי באמת בכלל לא מפריע לנו להקריב את הקרבן לעיני המצרים, כמו שקרה לפני מכת בכורות.

(כג) דָּרָךְ – שלוקחת שְׁלִשֶׁת יָמִים נֶלֶךְ בַּמִּדְבָּר וְזָבָחוּ לַה' אֱלֹהֵינוּ כְּאֲשֶׁר יֹאמֶר אֱלֹהֵינוּ – מה שיאמר לנו לזבוח נזבח (אבע"ז).

(כד) וַיֹּאמֶר פֶּרֶעָה אֲנִכִּי אֲשַׁלַּח אֶתְכֶם וְזָבַחְתֶּם לַה' אֱלֹהֵיכֶם בַּמִּדְבָּר רַק הִרְחַק לֹא תִרְחִיקוּ לָלֶכֶת – יותר משלושה ימים (אבע"ז).⁷⁶ הַעֲתִירוּ בְּעַדִּי – וכל זה אעשה רק אם תתפללו עלי להסיר ממני את הערוב.⁷⁷

(כה) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה הִנֵּה אֲנִכִּי יוֹצֵא מֵעַמָּךְ – למקום שאין פסלים. וְהַעֲתִירְתִּי אֶל ה' וְסָר הָעֶרֶב מִפְּרִעָה⁷⁸ מֵעַבְדֵּיו וּמֵעַמּוֹ מִחֵר – כמו שאמר בצפרדעים, שזו הוכחה שזה מד' ולא במקרה. רַק אֶל יִסָּף פֶּרֶעָה הָתַל – להתל, לשקר⁷⁹. לְבִלְתִּי שַׁלַּח – שלא לשלח אֶת הָעָם לְזָבַח לַה' – כמו ששיקר בצפרדעים.

(כו) וַיֵּצֵא מֹשֶׁה מֵעַם פֶּרֶעָה וַיַּעֲתֶר אֶל ד':

(כז) וַיַּעַשׂ ה' כְּדִבְרֵי מֹשֶׁה – שאפילו שד' לא אמר מראש שהמכה תיפסק מהר, בקשתו של משה התקבלה. וַיִּסָּר הָעֶרֶב מִפְּרִעָה מֵעַבְדֵּיו וּמֵעַמּוֹ לֹא נִשְׁאָר אֶחָד – כל החיות חזרו אל מחוץ למצרים, ואף חיה לא מתה במצרים, כדי שלא יהנו מהעורות.

(כח) וַיִּכְבַּד פֶּרֶעָה אֶת לְבוֹ גַּם בַּפֶּעַם הַזֹּאת – לא רק בצפרדעים אלא גם עכשיו. וְלֹא שַׁלַּח אֶת הָעָם:

מכת דבר.

פרק ט' (א) וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה בֹּא אֶל פֶּרֶעָה – לארמון (אבע"ז). וְדַבַּרְתָּ אֵלָיו כֹּה אָמַר ה' אֱלֹהֵי הָעִבְרִים – אפילו שד' אלוקים של כל העולם, ישנה השגחה מיוחדת על עם ישראל, ד' דואג להם יותר. שַׁלַּח אֶת עַמִּי וַיַּעֲבֹדְנִי:

(ב) כִּי אִם מָאֵן אַתָּה לְשַׁלַּח וְעוֹדָךְ מִחֲזִיק בָּם:

(ג) הִנֵּה יָד ה' – המכה של ד' הוֹיָה⁸⁰ – לא תהיה בעתיד, אלא הויה – עכשיו. המכה באה עכשיו מד' (רד"ק).⁸¹ בַּמִּקְנֶה⁸² אֲשֶׁר בִּשְׂדֵה – דווקא אלו שבשדה, ואלו שהיו בבית יצאו בקריעת ים סוף. (רש"י ואוה"ח, הרמב"ן חולק)⁸³. בַּסּוּסִים בְּחִמְרִים בְּגַמְלִים בַּבָּקָר – שוורים ופרות (אונקלוס). וּבִצְאֵן – בכבשים ובעיזים.⁸⁵ דָּבָר כְּבֵד מְאֹד – מגיפה עוברת בקלות באויר⁸⁶. כאן

⁷⁴ תלמידים תשע"ד: שאל תלמיד יקר: איך הצליחו ללכת בלי שיטרפו אותם החיות? גם כאן אנו רואים שעיקר החיות נועדו להפחיד. ובבכור שור תירץ ששלח יהודים.

⁷⁵ תשע"ג: מצרים מתעבים מי שזבח את האלוהים שלהם.

⁷⁶ תשע"ג: אל תלכו שלושה ימים, די שתצאו מן העיר.

⁷⁷ הרחבה: סיפור בדרכי מרדכי על הרב מרדכי אליהו עם שר החוץ המצרי של וונצואלה שביקש ברכה לבן אחרי 8 שנים ושר החוץ של ערב הסעודית שאכל חזיר במטוס.

⁷⁸ צ"ע למה עבר לגוף שלישי.

⁷⁹ הרב נחום: לעשות צחוק. לומר משהו אחד ולשנות.

⁸⁰ חידה: בשורה אחת שתי מילים אותו דבר בהיפוך אותיות – הויה ושם ד'.

⁸¹ הרחבה: להסביר את הדבר הסבירי קודם – "תהיה", ואמרתי להם שזה דבר לא נכון, ואח"כ הסברתי שזה יהיה עכשיו בנוסף נתנו דוגמאות לעבר הווה ועתיד.

⁸² צ"ע: האם גם התרנגולות מתו.

⁸³ דאפשר שקנו מהיהודים או מארצות אחרות, והם אלו שהיו בברד וביציאת מצרים.

⁸⁴ אם כן, חלק מהמכה זה שמקנה חייב להיות בתוך הבית.

⁸⁵ פתיחה: מה נורא כ"כ במכת דבר? הסברנו מה התועלת של הבהמות: למלחמה, לנשיאה, לחרישה, לבשר וחלב וצמר, למסחר, להליכות ארוכות. ובנוסף זה האליל שלהם.

⁸⁶ הרחבה: הרחבת על הדבקה של מחלות ברוק וכדומה.

הייתה מגפה כה גדולה שתוך כמה ימים כל המקנה מת, גם החיה לא היתה חולה אלא מתה ישר (מדרש). היתה זו מגיפה שפוגעת רק בבהמות ולא בבני אדם⁸⁷.⁸⁸ הסתפקנו האם התרגולים גם מתו.

(ד) וְהִפְלֵה – והבדיל. ה' בִּין מִקְנֵה יִשְׂרָאֵל וּבִין מִקְנֵה מִצְרַיִם – פלא עצום. החיידקים מסתובבים באוויר וזה פוגע רק בחלק (רמב"ן), לכן דווקא כאן התורה מדגישה שעם ישראל לא ניזוק, על אך שודאי בכל המכות עם ישראל לא ניזוק. וְלֹא יָמוּת מִכָּל לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל דָּבָר – מכל מה ששייך לבני ישראל.

(ה) וַיָּשֶׂם ה' מוֹעֵד – זמן. לְאָמֹר – שיאמרו אותו לפרעה, כדי שפרעה לא יאמר שזה סתם מגיפה. (רשב"ם, וכן כדי שיהיה לו אפשרות לחזור בתשובה (מלבי"ם), וכן כדי שיוכלו לשים את המקנה בשדה (אוה"ח)). מָחָר יַעֲשֶׂה ה' הַדָּבָר הַזֶּה בְּאֶרֶץ⁸⁹:

(ו) וַיַּעַשׂ ה' אֶת הַדָּבָר הַזֶּה מִמִּתְחַרֵּת וַיָּמָת כָּל מִקְנֵה מִצְרַיִם – רק מה שהיה בבית ולא בשדה (רש"י בפסוק י'). וּמִמִּקְנֵה בְנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא מָת אֶחָד – אפילו אלו שרגילים למות מיתה רגילה מזקנה וכדומה לא ימותו.⁹⁰ תיארנו את שמחתם הגדולה של עם ישראל באהבת ד' אותם.

(ז) וַיִּשְׁלַח פְּרֹעֶה – פרעה שלח שליחים לבדוק איך קורה הפלא הזה. הוא לא האמין.⁹¹ וְהִנֵּה לֹא מָת מִמִּקְנֵה יִשְׂרָאֵל עַד אֶחָד – אפילו אחד (אבע"ז).⁹² וַיִּכְבֵּד לֵב פְּרֹעֶה – שאל תלמיד למה לא כתוב כמו תמיד יכבד בפתח? חשבתי אולי פה היה לו יותר קשה להכביד, וכאן זה קצת מד'. וְלֹא שְׁלַח אֶת הָעָם – אף שבמכה זו נפגע האליל של מצרים.

מכת שחין.

(ח) וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אֶהֱרֹן קְחוּ לָכֶם מֵלֵא חֲפָיִיכֶם – אפר בשני ידיים הצמודות זו לזו. פִּיחַ כְּבָשֶׂן – אפר של כבשן אש. [נקרא פיח כי הוא עף בקלות, מלשון להפיח]. וַיִּזְרְקוּ מֹשֶׁה – משה יקח בקמיצת יד שלו את שני החופניים של שניהם, (הקמיצה הכילה שמינית מכמות האפר שלקחו, מלבי"ם) ויזרוק. זה היה נס. הַשְּׂמִימָה – עף עד השמים⁹³, נס (מלבי"ם). לְעֵינֵי פְּרֹעֶה – שפרעה יראה, ולא יחשוב שזה מקרה (ספורנו)⁹⁴.

(ט) וְהִנֵּה לְאָבֶק – יתפזר כמו אבק, אבק נמצא בכל מקום וכך יקרה לפיח (ראב"ם). עַל כָּל אֶרֶץ מִצְרַיִם – על פני כל מצרים בשמים, ואז ינחת על המצרים (ראב"ם). נס. וְהִנֵּה עַל הָאָדָם וְעַל הַבְּהֵמָה – כשרשעים נענשים גם בהמתן נענשת (מדרש). לִשְׁחִין פֶּרִיחַ אֲבַעְבָּעַת – שחין חם שמפריח (שמגדל) בועות של מוגלה באדם. ישנם שני סוגים של שחין – אחד יבש שורף, כל נגיעה במיוחד של מים כואבת, ושני שחין לח בועות מלאות מוגלה, יכול להיות שזה גם כואב אבל זה בעיקר לא נעים. השחין של מצרים היה יבש מבפנים ולח מבחוץ (ב"ק פ). הזכרנו את מה שאנו אומרים בהגדה של פסח שכל מכה הייתה מ4 או 5 מכות (כך הסביר לי הרב אברהם דב אויערבך שליט"א בשם אביו). בְּכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם – שמנו לב כמה ניסים נעשו במכה זו.

(י) וַיִּקְחוּ אֶת פִּיחַ הַכְּבָשֶׂן וַיַּעֲמֵדּוּ לִפְנֵי פְּרֹעֶה – תיארנו שפרעה לא יודע מה הולך לקרות עכשיו, מה יתרה בו משה, הוא מופתע לגלות שמשה בכלל לא מדבר איתו אלא לוקח פיח, פרעה לא יודע איזה מכה עכשיו תנחות עליו וכו'. וַיִּזְרְקוּ אֹתוֹ מֹשֶׁה הַשְּׂמִימָה – נס שלא נכוו ידיו מהפיח. וַיְהִי שְׁחִין אֲבַעְבָּעַת פֶּרִיחַ בְּאֶדָם וּבַבְּהֵמָה – השחין נכנס גם לתוך הבתים ולא היה מי שלא הוכה בשחין (רמב"ן)⁹⁵.⁹⁶ שאלנו – איזה בהמות, הרי כולם מתו בדבר? מדובר על הבהמות שהיו בזמן המגיפה בתוך הבתים.

⁸⁷ הוספה: באברי כתוב שגם בני אדם מתו.

⁸⁸ תשע"ג: דבר זה שם כללי למגפות, כיוון שהיו פה הרבה סוגי מגפות.

⁸⁹ צ"ע דמשמע שההתראה הייתה יום אחד ולא 3 שבועות. ואצל"ל שהתורה כותבת את ההתראה של היום באחרון בלבד, וצ"ע.

⁹⁰ צ"ע המקור. ובמדרש מובא יותר מזה – ששום דבר שדומה למיתה לא קרה להם.

⁹¹ באברי כתוב שהלך בעצמו, וצ"ע.

⁹² במדרש: יש שני יתורים: א. בהמה שספק למי שייכת לא מתה וידעו שהיא של ישראל. ב. בהמה שבשפות לא תמות.

⁹³ פתיחה: ביקשתי מילד שיזרוק פקק וטישו, ראינו שהטישו עף הרבה יותר נמוך. והנס היה שאף דבר קל עף גבוה.

⁹⁴ תלמידים תשע"ד: שאל תלמיד מתוק: אז למה את מכת כינים לא עשה לפני פרעה? תירץ תלמיד יקר: כי כאן רצה להראות לו את כל המופתים שקורים במכה עצמה. שאל תלמיד מתוק: למה פרעה הסכים ללכת? יותר קשה – למה הוא לא הרג את משה? תירוץ התלמידים האהובים: פרעה רצה לבדוק אם זה יכול להיות כישוף או לא. ב. פרעה כבר קצת מאמין בד'. ג. זה היה נס, וכמו שד' אמר: "אנוכי אהיה עמך".

⁹⁵ צ"ע איך זה קרה.

⁹⁶ הרחבה: זוהי מכה מיוחדת שהיא על ידי משה אהרן ועל ידי הקב"ה. כי יש ג' מכות בידי אהרן (דצ"ך), ג' בידי משה (בא"ח), וג' בידי ד' (ערוך דבר, בכורות). שמות רבה יבה'. מובא באוצה"מ על פרק ט' פסוק כ"ג.

(יא) וְלֹא יָכְלוּ הַחֲרָטָמִים לַעֲמֹד לְפָנַי מִשֶּׁהַּ מִפְּנֵי הַשְּׁחִין⁹⁷ – אנו רואים שהחרטומים רצו גם כאן להראות שהם יכולים לעשות את המכה⁹⁸, אבל הם כל כך התביישו בשחין שעלהם, איך אנשים 'חשובים' כמותם יסתובבו עם כזה שחין, לכן הם לא באו. (רמב"ן. מלבי"ם). חוץ מהכאב הגדול של המכה, גם היה בה ביזיון גדול, ובמיוחד כשהמצרים ראו מה קרה לכל האנשים החשובים של מצרים היה בזה ביזיון גדול יותר. **כִּי הִנֵּה הַשְּׁחִין בַּחֲרָטָמָם וּבְכָל מִצְרַיִם⁹⁹:**

(יב) וַיִּחַזַּק ה' אֶת לֵב פְּרָעָה – מכה זו שפגעה בו עצמו כבר הייתה כל כך קשה (ספורנו) שפרעה רצה לשלח את העם, ולא בגלל שהוא חזר בתשובה, לכן ד' הקשה את ליבו (ספורנו). כמו כן זה עונש לפרעה, כדי שיקבל את כל העונשים שהוא צריך לקבל (מדרש). **וְלֹא שָׁמַע אֲלֵהֶם כְּאִשֶּׁר דִּבֶּר ה' אֶל מֹשֶׁה:**

התראת מכת ברד.

(יג) וַיֹּאמֶר ד' אֶל מֹשֶׁה הִשְׁכֵּם בִּבְקָר וְהִתְיַצַּב לְפָנַי פְּרָעָה – לא מפורש אם ביאור או בבית שלו¹⁰⁰. **וְאָמַרְתָּ אֵלָיו כֹּה אָמַר ד' אֱלֹהֵי הָעִבְרִים שְׁלַח אֶת עַמִּי וַיַּעֲבֹדֵנִי:**

(יד) משה אומר לפרעה: גמרנו עם המשחקים, אתה חושב שזה מכות קלות ולא נורא אפשר לחיות איתם, עכשיו הולכת להיות מכה כל כך קשה, הרבה יותר מכל הקודמות (פירוש א' באוה"ח, וכן בשפ"ח ובספורנו) שאתה בטוח תשחרר את עם ישראל: **כִּי בַּפֶּעַם הַזֹּאת אֲנִי שְׁלַח אֶת כָּל מַגִּפְתִּי –** הרבה מגפות (רס"ג), הכוונה למכת ברד שיש בה מכות רבות – קולות מפחידים, ברד כואב, אש. זה מזיק לכל התבואה, הורג אנשים ובהמות. (ע"פ אבע"ז ורבנו בחיי, ובדומה ברשב"ם) לא כמו עד עכשיו שזה פגע או באנשים או בבהמות¹⁰¹. **אֶל לִבָּהּ –** כדי לשבר את ליבו. **וּבַעֲבֹדְיָהּ וּבַעֲמָהּ בַּעֲבוּר תִּדְּעַ כִּי אֵין קָמֹנִי בְּכָל הָאָרֶץ –** ראינו שלפני כן כתוב תדע שאני ד', תדע שאני ד' בקרב הארץ. אבל עדיין יכול פרעה לחשוב שיש אלוקים של משה ואהרן ויש אלוקים אחרים. לכן אמר לו – אין כמוני בכל הארץ.

(טו) **כִּי עָתָה שְׁלַחְתִּי אֶת יָדִי –** אם הייתי רוצה הייתי שולח עכשיו את ידי. **וְאֵף אוֹתָהּ וְאֵת עַמָּהּ בַּדֶּבֶר –** והמגיפה במכת דבר הייתה לא רק על הבהמות, אלא גם על בני האדם. **וְתִפְתָּח מִן הָאָרֶץ –** אתה ועמך הייתם מתים ונעלמים מן הארץ. [יש לציין את גודל עמידתו של משה מול פרעה בביטויים כל כך חריפים, ללא פחד ומורא מפרעה]. ואכן זו שאלה למה ד' לא עשה כן, כמו שאנחנו שואלים תמיד למה ד' לא עשה כנפיים לכל בני"י והיו עפים ישר לא"י.

(טז) **וְאֹלָם –** אבל. **בַּעֲבוּר זֹאת הָעֲמָדָתִיךָ –** בשביל הדבר הבא השארתי אותך בחיים: **בַּעֲבוּר הַרְאָתָהּ אֶת כַּחֲמִי –** בשביל להראות לך שאני ד' בראתי את כל העולם ואני יכול לעשות כרצוני. **וְלִמְעַן סִפֵּר שְׁמִי בְּכָל הָאָרֶץ –** שיתפרסם בכל העולם (רס"ג). כדי שיספרו את שם השם כל הדורות. וכך קורה 'בזכות' פרעה. מי יספר? א. פרעה (תיב"ע). ב. פרעה והמצרים. (הנצי"ב) ג. כל העולם (אוה"ח). ד. עם ישראל לדורותיו (אבע"ז).

(יז) **עוֹדָהּ –** עדיין אתה. **מִסְתַּלֵּל –** משתלט, רומס אותנו כאילו אנחנו עבדים שלך. (לשון מסילה, דרך, דורך עלינו כאילו אנחנו השביל שלך). **בַּעֲמִי לְבַלְתִּי שְׁלָחָם¹⁰² –** אמנם בני"י כבר לא עבדו, אבל אתה משתלט בזה שאינך מוכן לשלח אותנו.

(יח) **הַנְּנִי מִמַּטִּיר כֶּעֶת מִחֶר –** שרט שריטה בכותל, במקום שבין חמה לצל, ואמר – מחר בשעה הזאת.¹⁰³ **בָּרָד כָּבֵד מְאֹד אֲשֶׁר לֹא הָיָה כָמוֹהוּ בַּמִּצְרַיִם לְמֶן הַיּוֹם הַהוּא –** מהיום שייסדו את מצרים. **וְעַד עָתָה:**

⁹⁷ צ"ע: אפה החרטומים היו עד כאן וממכה זאת. ובמלבי"ם נ"ל שכותב שלא היה שייך שיבואו במכו הקודמות ע"ש. אך קשה שהרי כבר במכת כינים אמרו שזה מד' (למ"ד).

⁹⁸ צ"ע מה קרה פתאום שרצו לבוא.

⁹⁹ הוספה: אומר המלבי"ם שזה עוד סיבה למה לא באו למשה, כי כולם מלאים שחין ובפני מי יעשו המכה.

¹⁰⁰ עיין במדרש ועיין בעה"ט תחילת בא. אמרו תלמידים יקרים: בטוח שזה היה בחוץ, שהרי כתוב אח"כ שהרים המטה השמימה. הקשתי: פה זה ההתראה. אך עיין במדרש כאן שאולי משמע כדבריהם.

¹⁰¹ הוספה: תלמיד מתוק הזכיר את מה שלמדו בנביא שנשאר ברד בסוף המכה באויר והוא ירד בספר יהושע. ולפי"ז אפש"ל שהיה במכה זו גם אבני אלגביש, וכ"כ רשב"ם.

¹⁰² רמז: ס"ת בלעם (בעה"ט)

¹⁰³ תשע"ג: (אך בדבר לא שרט שריטה, כי בכל מקרה אין הוכחה באיזה רגע בדיוק התחילה המכה).

(יט) וְעֵתָהּ¹⁰⁴ שְׁלַח הָעֵז אֶת מִקְנֶהָ¹⁰⁵ – אסוף אותם. וְאֵת כָּל אֲשֶׁר לָהּ בַּשָּׂדֶה כָּל הָאָדָם וְהַבְּהֵמָה אֲשֶׁר יִמְצָא בַּשָּׂדֶה וְלֹא יֵאָסֵף הַבֵּיתָה וְיֵרֵד עֲלֵהֶם הַבָּרָד וּמָתוּ – למה ד' גילה להם? כי מטרת המכה לא שהם ימותו, אלא שהתבואה תהרס (רמב"ן), ושהם ישארו בבתים ולא יוכלו לצאת, ושמי שלא יקשיב לדבר ד' יענש¹⁰⁶.

(כ) התורה מספרת מה קרה לקראת המכה: הִנֵּיא אֶת דָּבָר ד' – מי שהאמין לדבר ד' ופחד ממה שעתיד לקרות. מַעֲבָדִי פְרָעָה¹⁰⁷ הֵנִיס – הבריה אֶת עֲבָדָיו וְאֶת מִקְנֶהָ אֶל הַבָּתִּים – ואותם 'יראים' 'צדיקים' נלחמו נגד עם ישראל על הים¹⁰⁸.

(כא) וְאֲשֶׁר לֹא שָׁם לְבוֹ – ומי שלא התייחס אֶל דָּבָר ד' וַיַּעֲזֹב – ועזב אֶת עֲבָדָיו וְאֶת מִקְנֶהוּ בַּשָּׂדֶה – תלמיד יקר הזכיר לנו שכל הבהמות שמתו זה רק כאלו שבמקרה היו בבית בזמן מכת דבר, כי מי שהיה בחוץ כבר מת.

מכת ברד.

(כב) וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה נִשָּׂא אֶת יָדְךָ – הרם את ידך (עם המטה, כפי שרואים בפסוק הבא). עַל הַשָּׁמַיִם – אל השמים, לכיוון השמים. וַיְהִי בָרָד בְּכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם עַל הָאָדָם וְעַל הַבְּהֵמָה – שנמצאים בחוץ. וְעַל כָּל עֹשֵׂב הַשָּׂדֶה בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם:

(כג) וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת מַטְהוֹ עַל הַשָּׁמַיִם וְהָיָה קֶלֶת – רעמים¹⁰⁹. הִזְכַּרְנוּ אֶת הַמִּדְרָשׁ שֶׁהָיוּ בָרָקִים וְרַעְמִים שֶׁהָאֲדָמָה הִזְדַּעְזְעָה מֵהֶם (מדרש הגדול). וַיִּבָּרַד וַתִּהְלֶךְ אֵשׁ אֲרָצָה – האש הלכה לכיוון מטה, הפוך מהטבע שלה (אבע"ז). עֲשִׂינוּ נִיסוּי¹¹⁰. דִּנְנוּ בִשְׂאֵלָה לָמָּה הָיָה אֵשׁ¹¹¹. וַיִּמָּטֵר ה' בָּרָד עַל אֶרֶץ מִצְרַיִם – זה עצמו פלא, כיוון שאין דרך שירד גשם במצרים (ע"פ רמב"ן י"ח).

(כד) וַיְהִי בָרָד וְאֵשׁ מִתְלַקְחָת – מעלה שלהבות (אונקלוס). בַּתוֹךְ הַבָּרָד – נס גדול, שהרי אש ומים לא מסתדרים יחד [ועשו שלום ביניהם על מנת להכות את מצרים. עֲשִׂינוּ נִיסוּי¹¹²]. הִסְבַּרְנוּ שֶׁהַבָּרַד עוֹטֵף אֶת הָאֵשׁ וּמֵהָאֵשׁ יוֹצֵאִים נִיצוּצוֹת כִּלְפֵי מֵטָה (ועיין במדרשים על זה). סִיפַרְנוּ שֶׁהָיוּ הַדְּבָרִים נִשְׁבְּרִים וְאֵחָ"כ נִשְׁרָפִים¹¹³. כָּבֵד מְאֹד – במה כבוד? כמה אפשרויות: א. דחוס וכואב. ב. גדול. ג. יורד מהר. ד. יורד בכמויות. אֲשֶׁר לֹא הָיָה כְּמֹהוּ בְּכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם מֵאֲזֵי הַיְּתָה לְגוֹי – לעם.

(כה) וַיִּבָּרַד בְּכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם אֵת כָּל אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה מֵאָדָם וְעַד בְּהֵמָה וְאֵת כָּל עֹשֵׂב הַשָּׂדֶה הַכָּה הַבָּרָד וְאֵת כָּל עֵץ הַשָּׂדֶה שִׁבֵּר:

(כו) רַק בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן אֲשֶׁר שָׁם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא הָיָה בָרָד – נראה ברור שגם בארץ מצרים בנ"י לא ניזוקו. כתוב במדרש שגם עם ישראל שמעו את הרעמים, ורעמים אלו גרמו להם לחזור בתשובה.

(כז) וַיִּשְׁלַח פְּרָעָה – איך הוא שלח, הרי יש ברד?! אפשר לומר שהיו עברים¹¹⁴. וַיִּקְרָא לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם חֲטָאתִי הַפְּעַם – הפעם אני מודה שחטאתי מאז ועד עתה (רמב"ן). ה' הַצִּדִּיק – שאף שיכל להרוג את כולם הודיע מראש שיכנסו לתוך הבתים (תנחומא קדום). וְאֲנִי וְעַמִּי הָרָשָׁעִים – שלא שמענו לדבר ד' ולא נכנסנו.

(כח) הַעֲתִירוּ אֵל ה' וְרַב – ודי, מספיק, היה כבר הרבה. מִקֵּית קֶלֶת אֲלֵהֶם – קולות שבאים מד', שאדם לא יכול לעשותם. וַיִּבָּרַד וַאֲשִׁלְחָה אֶתְכֶם וְלֹא תִסְפּוּן לַעֲמֹד:

¹⁰⁴ חידה: שתי מילים אותו דבר אחת אחרי השניה – עתה עתה.

¹⁰⁵ חידה: מה זה העז את העז, או – העז העז (הכנס את העז).

¹⁰⁶ ואולי בגלל זה במכת דבר ד' לא אמר, כי שם עיקר המכה שיהיו בהמות שימותו אלו שלא הוכנסו הביתה.

¹⁰⁷ צ"ע למה כתב מעבדי פרעה. לא הספקתי להסתכל בזה.

¹⁰⁸ בצחוק אמרתי: "יראי שמים עם פאות גדולות וכו'." ואח"כ הוספתי – אלה נלחמו נגד עם ישראל על הים.

¹⁰⁹ הרחבנו על התופעה של הברקים והרעמים. איך זה נוצר (לא מהתחברות עננים), למה יש הבדל בזמן ההגעה אלינו של ברק ורעם (הרחבנו בגלי קול ובגלי אור, ובאור השמש), כל 3 שניות זה מרחק של קילומטר. הברק נוצר מפריקת חשמל מהענן לאדמה, הרעם מהחום שנוצר שגורם לתנועות אוויר. דיברנו על כליא-ברק, ראיתי שמטרתו אינו למשוך אליו את הברק אלא לבטל את הברקים באיזור. אנציקלופדיה אדומה.

¹¹⁰ מקור.

¹¹¹ עיון: לכאורה לא מצינו שהיה שום שריפה במכה זו, ואם היו שריפות לא היה נשאר שום דבר למכה הבאה. אך א"כ מה העניין של האש? יכול להיות שזה נועד להפחיד, יכול להיות שאחרי שירד זה ישר נכבה. במדרש מובא שהיה שריפות. תלמידים תשע"ד: – שאל תלמיד יקר: איך זה לא נשרף? הסבירו כמה תלמידים – ד' לא רצה שזה ישרף (מכמה סיבות), הסבר נוסף – הברד לא התנפץ. חשבתי אולי לומר – האש לא נתפסת בדברים לחים.

¹¹² הרחבה: תיארונו איך תמיד המים רבים עם האש והפוך, לפתע ד' מבקש מהם להעניש את המצרים, המים אומרים – אני? עם האש?! ולהיפך. אך לצורך זה התחברו. ובמדרש: משל לשני מחנות שהיו שונאים זה את זה, רצה המלך לעשות מלחמה – עשה שלום ביניהם והלכו להילחם. (במדבר רבה י"ב:ח).

¹¹³ הרחבה: במדרש: "מתלקחת" – מת לקחת, שהייתה האש לוקחת את מי שמת.

¹¹⁴ אמרו לי בשם הרב נחום שהלכו במרכבת ברזל, וקשה איך הסוסים הלכו.

(כט) וַיֹּאמֶר אֵלָיו מֹשֶׁה כִּצְאָתִי אֶת הָעִיר – מהעיר. אך לא בתוך העיר כי היא מלאה בע"ז. ודווקא כשאצא מן העיר, אך לא עכשיו [לעומת במכת צפרדע שם לא כתוב שיוצא מהעיר, שאין בזה חידוש גדול, כי בכל מקרה המכה שם נפסקה רק למחרת]. אֶפְרַשׁ אֶת כְּפִי אֶל ה' – לכיוון מעלה. ולמה? יכול להיות בגלל שבא להפסיק את הברד (כן משמע ברמב"ן) ונראה שכך התפללו תפילות מיוחדות, כמו משה בעמלק, וכמו תפילת שלמה בבית המקדש¹¹⁵. הַקְלֹת יִתְּדֹלֹן – יפסקו. וְהַבְרֵד לֹא יִהְיֶה עוֹד – לא בגלל שאתה צדיק, כפי שנראה בפסוק הבא, אלא – לְמַעַן תִּדַּע כִּי לֹא הָאָרֶץ – ואין הארץ שלך. שמנו לב כל הזמן בהתקדמות בידיעה.

(ל) וְאַתָּה וְעַבְדֶּיךָ יִדְעָתִי כִּי טָרָם תִּירָאוּן – כי עדיין לא תפחדו מד'. (אך בעתיד אחרי קריעת ים סוף כבר תיראו).¹¹⁶ מִפְּנֵי ה' אֱלֹהִים¹¹⁷ – ולכן בסוף המכה תחזרו לקלוקלכם (ע"פ הרמב"ן)

(לא) וְהַפְשַׁתָּהּ – פשתן¹¹⁸. וְהַשְׁעֵרָה נִפְתָּה – נשברה. כִּי הַשְׁעֵרָה אָבִיב – התפתחה, ויצאו לה גבעולים. וְהַפְשַׁתָּה גִבְעֹל – הפשתה גם היא התפתחה והצמיחה כבר גבעולים. וכיוון שהם חזקים הם שבירים.¹¹⁹

(לב) וְהַחֲטָה וְהַפְסָמָת – כנראה כוסמין, מֵס מִיָּנִי דָגָן. לֹא גָּפוּ כִּי אֶפִּילַת הַנֶּה – מאוחרות. ועדיין לא צמחו, ולכן היו רכים ולא נשברו.

(לג) וַיֵּצֵא מֹשֶׁה מֵעַם פְּרַעֲהָ אֶת הָעִיר – מהעיר. וַיִּפְרֹשׁ כְּפָיו אֶל ה' – בתפילה (אונקלוס). וַיִּתְּדֹלֵי הַקְלֹת וְהַבְרֵד וּמָטָר – שאל תלמיד אהוב: מאיפה היה מטר? הסברנו שמדובר במטר של ברד. אך עיין רמב"ן). לֹא נִתַּךְ אֶרְצָה – לא הגיע לארץ. היה פה נס גדול שגם מה שהיה בדרך לא ירד, (וכמובן הוא נעלם), כתוב במדרש שהברד נשאר עד ימי יהושע והקולות עד ימי ארם, והכל יהיה לעתיד לבא במלחמת גוג ומגוג.

(לד) וַיֵּרָא פְּרַעֲהָ כִּי חָדַל הַמָּטָר וְהַבְרֵד וְהַקְלֹת וַיִּסָּף לַחֲטָא – הוא חזר לחטוא. כך דרכם של הרשעים: כשהם בצרה מתנהגים יפה, בטלה הצרה חוזרים לסורם (מדרש). וַיִּכְבֹּד לְבֹו הוּא וְעַבְדָּיו:

(לה) וַיִּחְזַק לֵב פְּרַעֲהָ – ד' חיזק את ליבו, כמו שכתוב בתחילת פרשת בא¹²⁰ (הזכרנו שיש חולקים). וְלֹא שָׁלַח אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּאִשֶּׁר דִּבֶּר ה' בְּיַד מֹשֶׁה

בחסדי ד' סיימנו פרשת וארא

¹¹⁵ ובמדרש: לא הספיק להתפלל, אלא רק פרש כפיו כבר נענה. ולמה? כי ד' לא חפץ שהרשעים ישבחו אותו, שהרי אמר פרעה ד' הצדיק (מדרש הגדול). ולפי זה נראה שתמיד היה פורש כפיו, וכאן החידוש שדי היה לו לפרוש כפיו.

¹¹⁶ תשע"ג: הרבה ילדים הסבירו טרם מלשון קודם, ראינו מקומות אחרים שאפשר להסביר כמוהם, אך כאן א"א להסביר כך [ואמנם חלק מהפרשנים מסבירים כך].

¹¹⁷ תשע"ג: בחזרות הזכרנו את דברי האב"ז שפרעה סבר ד' הוא לא האלהים, ולכן אמר "העתירו לד'", שלא יהיו "קולות אלוקים".

¹¹⁸ באונקלוס – כותנא. נראה לי שזה כותנה להכנת בגדים.

¹¹⁹ הרחבה: שלשום נתתי לאחין שלי מתנת יומולדת עפרון באורך מטר, הוא אמר לי – הי, איזה כיף, אני מכיר את זה, זה עפרון גמיש, הוא ניסה לעקם אותו והוא נשבר. מכאן אנו רואים שדבר קשה לא נשבר.

¹²⁰ וכך הוא בשמות רבה י"ג:ג' על תחילת בא, שכיוון שלא חזר בתשובה ד' נעל את ליבו. וזה אחר 5 פעמים. "אתה הקשת עורפך והכבדת את ליבך – הרני מוסיף לך טמאה על טמאתך".